

## **РЕЦЕНЗИЯ**

**на дисертационния труд на Николай Тодоров Пенев, редовен докторант в Катедрата по стара история, тракология и средновековна история на ИФ, СУ „Св. Климент Охридски“, на тема: „ДРЕВНА ТРАКИЯ В ПРОИЗВЕДЕНИЯТА НА КСЕНОФОНТ“ за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по ПН 2.2. История и археология**

**Рецензент: проф. дфн Мирена Славова, Катедра по класическа филология, ФКНФ, СУ „Св. Климент Охридски“ (заповед РД-38-460 от 18.07.2025 г.)**

Дисертационният труд на Николай Пенев представлява мащабно изследване (578 страници), посветено на извороведски анализ на сведенията за древна Тракия и траките в *Corpus Xenophonticum*. Трудът е структуриран в три глави с вътрешна йерархична организация, заключение, индекс, обширна библиография и две приложения под формата на каталози. Самият подход – да се изследват всички петнадесет съчинения на Ксенофонт в техния интертекстуален контекст – е амбициозен и методологически обоснован. Докторантът правилно идентифицира основната методологическа трудност: повечето изследвания се фокусират върху отделни произведения или групи текстове, но това не отразява спецификата на Ксенофоновото творчество, където съществуват вътрешни препратки, повтарящи се структурни модели и устойчиви литературни похвати. Избраният подход е адекватен на поставената цел – комплексен извороведски анализ на всички сведения за Тракия в корпуса на атинския автор.

Първата глава „Ксенофонт. Живот и дейност“ в обем от 66 страници (с. 12–77) представлява биографична реконструкция, като централен принос е преразглеждането на датировката на раждането на Ксенофонт. Докторантът защитава ранна датировка (442/441 г. пр.Хр.) срещу утвърдената в съвременната историография късна датировка (около 430 г. пр.Хр.). Аргументацията е многопластова: критичен анализ на употребата на прилагателното *vέος* при Ксенофонт, като се демонстрира неговата субективност чрез примера с Агезилай II,

назован „млад“ на над 40-годишна възраст, систематизация на свидетелствата на Страбон и Диоген Лаертски за спасяването на Ксенофонт от Сократ при Делион (424 г. пр.Хр.), внимателен анализ на данните за разцвета на Ксенофонт според Диоген Лаертски, който се поставя в 401/400 г. пр.Хр., и съпоставка със свидетелството на Лукиан, че Ксенофонт е живял значително над 90 години. Дискусионни моменти в тази аргументация все пак остават хипотезата за участието на ефебите в битката при Делион въз основа на общата мобилизация, описана от Тукидид, тъй като липсват преки доказателства за призоваването на периполи, интерпретацията на Атенеевото съмнение относно присъствието на Ксенофонт на симпозиума при Калий (421/420 г. пр. Хр.) като „реторичен похват“, която е възможна, но не напълно убедителна, и свързването на Ксенофонт с беотийския плен след Делион, което почива единствено на свидетелството на Филострат Стари, което обаче е хронологически много отдалечено от събитията. Въпреки тези резерви, предложената ранна датировка заслужава сериозно внимание и предоставя по-добра хронологическа рамка за цялостното творчество на Ксенофонт. Бих могла да „долея вода във воденицата“ на дисертанта с едно останало извън вниманието му сведение на Птолемей в *Тетрабиблоса*, че, „след като поеме четвъртата и средна по ред **млада възраст**, Слънцето, господарят на средната сфера, в продължение на 19 години (22–41 години) вдъхва в душата вече желание за господаруване въщи и авторитетност в делата, стремеж за уреждане на живота, за слава и установяване и за преминаване от авантюристичните и неконтролирани грешки към поведение внимателно, уважително и честолюбиво.“ (Ptol. *Alm.* 4.10.9)

Втора глава „Литературно наследство и влияние“ обхваща 54 страници (с. 78–131) и представлява систематичен преглед на *Corpus Xenophonticum*. Всяко от петнадесетте съчинения е разгледано по единна схема: структура и съдържание, датировка и проблематика, кодекси (най-ранни ръкописи), избрани преводи (български, английски, руски). Информацията за ръкописите, събрана на едно място, създава впечатление у читателя, че тя ще послужи за някакви тексткритични наблюдения, но тя не е оползотворена по-нататък в Третата глава. Все пак този справочен раздел има практическа стойност и може да служи като систематичен ориентир за бъдещи изследвания. Важно е дискутирането на спорното авторство на

„Атинската държавна уредба“ и аргументите за възможно авторство на Ксенофонт, хронологическите маркери в различните съчинения и данните за ръкописната традиция. Тук бих препоръчала да се даде някаква критична оценка на различните издания и преводи.

Третата глава „Древна Тракия и траките в *Corpus Xenophonticum*“ в обем от 62 страници (с. 132–203) представлява сърцевината на извороведския анализ. В началото ѝ е поместен полезен списък по произведения на пасажите, които съдържат информация за Тракия и траките (с. 133–135). Структурирана е тематично, което намирам за удачно решение и принос в третирането на изворовия материал у Ксенофонт. Тя е организирана в три основни раздела, състоящи се от кратки (понякога твърде кратки) ескизи.

„Образи и маски“ представлява своего рода просопографско изследване и разглежда персонажите-траки в произведенията на Ксенофонт: командири и наемници (Милтокит, Клеарх), царе и аристократи (Терес, Месад, Медок, Севт, Котис), както и проблема със Созий Тракиец. Анализът на персонажа Созий е най-задълбоченият (раздел 3.1.3); в него докторантът за първи път свързва тракийския роб от икономическия трактат на Ксенофонт „За приходите“ с персонажа от старата атическа комедия. Аргументацията звучи убедително и отваря нови перспективи за разбиране на образа на траките в атинското общество, защото връзката със Созий от „Осите“ на Аристофан и с текста на Теофраст позволява реконструкция на биографията на един новобогаташ от тракийски произход в Атина. Докторантът разглежда и проблема, свързан с Терес, като отбелязва критичния въпрос за превода на Хеп. *Ан.* 7.5.1. Той обаче не е заел категорична позиция и не е изтъкнал, че преводът в ИИТТ2 не отразява точно сведението на гръцкия текст в стремежа към буквализъм, нито е взел отношение към секлузирането на ἀρχαίου τινός в някои преводи на фразата Τήρου τοῦ Ὀδρύσου ἀρχαίου τινός (с. 148–149). Несполучлив и във волунтаристична посока се е развил очеркът за Месад и болестта (с. 149 – 150), тъй като νοσέω има банално преносно значение за държавни дела „в криза съм, боледувам“, срв. ἡ Μίλητος νοσήσασα στάσι (Hdt. 5.28) или νοσεῖ πόλις (S. *Ant.* 1015). В някаква степен е подвеждащо и заглавието „Котис или Отис – грешка на перото“, тъй като проблемът изисква работа с Vat. Gr. 1335, 214v и 215v, където може да се

установи, че става дума за два отделни персонажа, от които името на пафлагонския цар неслучайно, а специално, макар и погрешно, е допълнено като Котис. Същото важи и за „Аброзелм или Хебризелм – изгубени в превода“. Не сме загубени в превода, а просто не се отказваме и не дамираме узаконения от авторитета на Лудвиг Диндорф алфа-вариант на името Ἀβροζέλμης от по-късните кодекси, макар че формата Ἐβροζέλμιον (срв. Vat. Gr. 1335.200v) в най-старите кодекси на „Анабазис“ води към извода, че най-вероятно в текста е стояло тракийското лично име Εβρυζέλμης, а вариантът Ἀβροζέλμης е плод на преписваческа грешка, както доказва в работата си за името на Севтовия преводач Светлана Янакиева.

В раздела „Малоазийска Тракия и родствени общности“ се систематизират данните за траките в Анатолия, за фриги, мизи, пафлагонци и мосинеки. Този раздел има предимно информативен характер, но е необходим за пълнотата на изследването.

В третия раздел, който носи името „Орхестра“ (за мен остава необоснован този избор на заглавие), са разгледани селищата и стопанството, религията и прочутият тракийски пир. Докторантът проследява три епизода от „Анабазис“, като обръща внимание на детайли като хипорхемата, трикраките масички, размера на тракийския хляб, церемониалното разчупване и раздаване на хляба от Севт.

В какво виждам недостатъците на работата? Въпреки че трите глави имат сравнително еднакъв обем, читателят остава с впечатлението, че цялата енергия на автора е съсредоточена по-скоро върху биографията и творчеството на Ксенофонт, отколкото върху Ксенофонт в отношението му към тракийската проблематика. Макар и тематично добре организирана, най-важната Трета глава не е подплатена със задълбочен анализ, а по-скоро нахвърля проблемите или преразказва съдържанието, преди всичко на „Анабазис“. Някой от кратките очерци в нея (особено 3.2) имат предимно описателен характер и биха спечелили от по-задълбочен анализ. Други, за които стана дума по-горе, не са меродавни.

Нито една от моите препоръки и поправки както в изложението, така и в преводния корпус на дисертацията, направени на вътрешната защита, не са взети под внимание от докторант Пенев, за което бих искала да получа обяснение на публичната защита. В текста му продължават да съществуват грешни или неточни

преводи (с. 42, бел. 77; 44, 68), грешни транслитерации на имена и на отделни лексеми от старогръцки, за които съм сигнализираща в становището си на вътрешната защита и чието наличие в представената дисертация е непрофесионално. Тук държа да поправа поне предложената етимология на името на Ксенофонт, чието име съчетава два елемента – „гост“ и „сияя“, а не „убивам“ (LGPN-Ling, s.v.). Също така не е оправдано тъкмо в една дисертация по стара история да има грешки в предаването на топоними и собствени имена, понякога по два различни начина, например Καῖστριον πεδίων (равнината Кавстрон) се среща като Каструпедион (с. 36) и Кайструпедион (с. 177), Синоп и Синопе, Менестен вм. Менестей (с. 159), Истър, а не Хистър (с. 14) и пр. Новосъздадените от Пенев „хоракон“ вм. „демоним“ и „охриси“ (от ὀχυρός) вм. „укрепления“ не са верни и не бива да се употребяват. Макар че правописните грешки са сравнително малко, те са налични и неоправдани – все пак един доктор по хуманитаристика трябва да познава правилата за нов ред, бройна форма на имената и пълен член.

Споделям гореспоменатите слабости само с надеждата, че Николай ще се поучи и ще се предпазва в бъдещите си изследвания от повърхностност в анализа и хипотезите си, а също, че ще бъде внимателен към словото както в античните текстове, така и в своите. Казвайки това, непременно трябва да отбележа неговия жив интерес и научно любопитство към проблемите на старата история, постигнатата с времето яснота в стила, способността да откроява важни за историческата интерпретация на фактите детайли, а също ентусиазма и замаха, с който подходи към темата си, и желанието да попълва знанията си по антична литература и култура. В резултат на това той успя да проникне задълбочено в проблематиката на цялостното творчество на Ксенофонт, да осмисли епохата му и жанровите характеристики на произведенията му с оглед на сведенията, които предоставят по темата. При това е прочел и се е ориентирал в голям обем вторична и преводна литература. Отбелязвам също и постигнатата систематичност в таблиците и индексите, поместени в работата, които са много полезни за читателя, например индексът на сведенията за Тракия и траките на с. 207–214.

Двуетичният корпус, който Николай Пенев предлага като две приложения към работата си, първият с антични сведения за живота на Ксенофонт (с. 244–409), а

вторият с изворов материал за Тракия и траките (с. 410–578), също е постижение. Той е полезен преди всичко със събирането и идентифицирането на сведения за Тракия и траките от дванайсет, а не седем Ксенофонов произведения (както е в ИИТТ2), и с възможността за сравнение на оригиналния текст с преводите. Дисертантът не коментира критериите, по които ги е подбирал, което би могло да ориентира какви са неговите собствени принципи за надеждност на преводния текст на исторически извори. Както вече отбелязах при вътрешната защита, преводите трябва да бъдат прецизирани, а грешките в тях – отстранени.

В краткото заключение на с. 204–206 са изтъкнати девет постижения в работата, част от които засягат биографията и творчеството на Ксенофонт, а други разширяват обхвата на изворите за Тракия и траките и фокусират вниманието върху досега пренебрегвани моменти. Предложената ранна датировка за раждането на Ксенофонт, макар и дискуссионна, е добре аргументирана и заслужава да бъде включена в научния оборот, а изследването върху Созий Тракиеца е приносно за траколожката проблематика. Въз основа на гореизложеното препоръчвам на Научния съвет да присъди на Николай Пенев образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 2.2. „История и археология“.

София, 19 октомври 2025 г.

проф. дфн Мирена Славова